

Чирко Б. В.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

**ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ
ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ КРИМУ
ТА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ЕТНОСУ В КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛЬНО-НАУКОВОЇ БАЗИ
ТА НАУКОВО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТАВРІЙСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Історія Криму й кримськотатарського етносу є і залишаються одними з пріоритетних напрямів досліджень українських істориків, етнологів, політологів, правознавців, представників інших напрямів сучасної української науки. Серйозним науковим розробкам з зазначеної проблематики присвячені праці І. Кураса, О. Майбороди, В. Євтуха, М. Панчука, О. Котегоренка Г. Бекірової, В. Ганкевича, О. Галенка, Т. Горбань, Д. Омельчука, О. Калакури, О. Ляшенка, Н. Макаренко, Р. Хаялі, В. Чумака, а також інших вітчизняних науковців. Численні публікації (монографії, брошури, статті в збірниках наукових праць, журналах, енциклопедичних виданнях, матеріали наукових конференцій, публіцистичні й науково-публіцистичні праці) свідчать про значні успіхи наукової громадськості в дослідженні історії Криму та кримськотатарської проблематики. Поряд з публікаціями в періодичній пресі та монографічних виданнях, особливо з середини 1990-х – початку 2000-х рр., розпочалася підготовка збірників архівних документів з історії Криму та різних аспектів суспільно-політичної та іншої діяльності народів Криму. Сотні надзвичайно важливих й знакових з наукової точки зору документів з кримськотатарської проблематики були виявлені в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України, Державного архіву в Автономній Республіці Крим, а також Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО) України. Зазначимо, що у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України № 732 від 28 червня 2022 р. «Про оптимізацію системи центральних державних архівів» у результаті злиття Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО)

України та Центрального державного архіву зарубіжної українки (ЦДАЗУ) 7 жовтня 2022 р. було утворено Центральный державний архів громадських об'єднань та українки» (ЦДАГОУ). Звернемо увагу і на те, що ЦДАГОУ визнано правозаступником центральних державних архівів, реорганізованих у результаті злиття зазначених архівних установ.

Важливо розкрити структуру державних установ, у фондах яких зберігаються особливо важливі документи з проблем історії Криму, соціально-економічного й культурного становища народів Криму, національно-визвольних рухів кримськотатарського народу тощо. В структурі Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України значний інтерес для дослідження розглядуваної проблематики представляють різноманітні фонди, зокрема: Ф. 1, Верховна Рада України; Ф. 2, Кабінет Міністрів України; Ф. 3, Постійне Представництво РМ УРСР при РМ СРСР; Ф. 166, Міністерство освіти України; Ф. 337, Міністерство економіки України; Ф. 582, Державний комітет статистики України; Ф. 4626, Державний комітет УРСР з праці та соціальних питань; Ф. 4906, Державний комітет України в справах будівництва і охорони історичного середовища. Унікальні документи особливої важності, розсекречені з початку проголошення суверенітету Української держави, знаходяться в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). До таких фондів зберігання документів відносяться: Ф. 1, Документи 2-го Управління МГБ-КДБ УРСР; Ф. 2, Документи Управління боротьби з бандитизмом НКВД-МВД, Управління 2-Н МГБ-КГБ УРСР; Ф. 13, Колекція друкованих видань КГБ УРСР; Ф. 16, Документи секретного діловодства Секретаріату ГПУ-КГБ УРСР; Ф. 60, особові та робочі справи агентів радянських спецслужб; Ф. 68, Колекція друкованих видань СБУ. Важливі документи зберігаються також в Державному архіві Автономної Республіки Крим (ДААРК), зокрема у фондах Ф. 1-П, Кримський обласний комітет КПУ; Ф. Р-137, Державна планова республіканська комісія при Раді Народних Комісарів АРСР (1920–1946); Ф. Р.-652, Рада Народних Комісарів Кримської АРСР (1921–1946); Ф. Р.-3287, Кримська обласна Рада народних депутатів та його виконавчий комітет (1945–1993); Ф. Р.-4973, Рада міністрів Автономної Республіки Крим (1991–1999).

На основі дослідження виявлених архівних документів науковцями, за сприянням державних та наукових установ, здійснено видання декількох Збірників документів державних архівів України, зокрема: «Депортовані кримські татари, болгары, вірмени, греки, німці» (К., 2003) [1]; «Кримські татари: шлях до повернення. Кримсько-татарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х рр.) очима радянських спецслужб. Збірник документів та матеріалів» (у 2-х частинах). К., 2004) [2]. Особливе значення для дослідження різноманітних

проблем історії Криму та кримськотатарського етносу має видання фундаментальної наукової праці, збірника документів та матеріалів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)», виданої у 2016 р. Відповідальний редактор видання В. А. Смолій, упорядники – О. Г. Бажан (керівник), О. В. Бажан, Г. В. Борjak, Н. В. Маковська та ін. Зазначимо, що видання збірника документів стало результатом творчої наукової співпраці співробітників та науковців Національної академії наук України, Інституту історії України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Галузевого державного архіву Служби безпеки України [3]. На основі архівних матеріалів науковці намагалися відтворити процеси, що відбувалися в Криму упродовж значного відрізка його радянської історії та після проголошення Української незалежної держави. У праці із залученням різноманітного документального матеріалу висвітлюються депортації громадян за національною ознакою з території Кримської АРСР, здійснені тоталітарним сталінським режимом у роки Другої світової війни. Автори підкреслюють, що об'єктом масових депортацій, викликаних обставинами надзвичайного стану в СРСР, стали представники так званих «нелояльних народів» – німці, італійці, турки. Від себе зазначимо, що масові депортації значної частини мешканців Криму певної етнічної приналежності, здійснені сталінським режимом, підпадають (повністю або частково) під визначення геноциду – одного з різновидів міжнародного злочину. З урахуванням зазначеного можна стверджувати, що репресивні акції режиму по відношенню до кримських татар, німців, вірмен, а також й представників ряду інших етнічних груп набували форму відвертого й цілеспрямованого геноциду. Особливе місце в збірнику посідають документи, що розкривають процес перепідпорядкування Кримської області Українській РСР. Частина документів, представлених у збірнику, розкривають основні етапи кримськотатарського національного руху за повернення на історичну Батьківщину, діяльність лідерів кримськотатарського руху за духовне й національно-культурне відродження репресованих народів Криму.

Список використаних джерел:

1. Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці: Збірник документів (1989–2002) / упоряд. Ю. Білуха [та ін.] ; Державний комітет України у справах національностей та міграції. К. : Абрис, 2003. 191 с.

2. Кримські татари: шлях до повернення. Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб : збірник документів і матеріалів / упоряд. О. Г. Бажан [та ін.] ; голова ред. кол. В. А. Смолій : Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України, Голов. ред. кол. Наук.-документ. серії кн.

«Реабілітовані історією», Держ. архів Служби безпеки України. Кам'янець-Поділ. Держ. ун-т. К., 2004. Ч. 1., 2004. 396 с. ; Ч. 2. 2004. 362 с.

3. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015) : збірник документів і матеріалів / упоряд. О. Г. Бажан (керівник), О. В. Бажан, С. М. Блащук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маковська ; відп. ред. В. А. Смолій : Нац. акад. наук. України, Ін-т історії України, Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України, Галузевий держ. архів Служби безпеки України. К., ТОВ «Вид-во «Кліо», 2016. 1090 с.